

rövid életű 1919-es nyugat-galíciai „népköztársaság” egykori korifeusa környezetében, aki 1937-ben inkább odaszánta volna még Kelet-Galíciát is Lengyelországnak, csak hogy maradjon a leendő keleti fronton egy erős ütköző állam a két rokon rendszerű totalitárius hatalom várható összefogása ellenében.

Komáromi Sándor

Görögország pánszláv ellenségképe a 19-20. században

Skordos, Adamantios: Das panslawische Feindbild im Griechenland des 19. und 20. Jahrhunderts. = Südostforschungen. 71. Bd. 2012. 76-105. p.

A szerző a bécsi egyetem Bizantinisztikai Intézetének asszisztense s a lipcsei Kelet-Közép-Európa Kutató Központtal közös projekt keretében a görög-balkáni szláv összefüggések kutatástörténetében elsőként vállalkozik a téma feltérképezésére.¹

A török uralom elleni szabadságharc eredményeként, nyugati támogatás mellett 1830-ban kikiáltott független görög állam területileg – északon szigorúan elhatároltan – a nemzeti etnikum legfeljebb egyharmadát foglalhatta magába. Ennek folytán mintegy a keresztes hadjáratokat megelőző bizánci határokat szem előtt tartva a területi bővítés programja került a nemzetpolitika súlypontjába. Ez a politika továbbra is ütközött az oszmán hatalommal, és stratégiaileg a felszabadulni vágyó többi balkáni nemzettel való együttműködés, összefogás szándéka irányába vezetett. Az összefogás gondolatát a vallás-identitás azonossága, egyben a szláv „testvérek” önkéntes csoportjai által támogatott szabadságharc emlékezete is erősítette. Így ez egyfajta „balkáni ortodox-keresztény föderációs” elképzelésekben körvonalazódott, amely a Balkán vezető nemzeteit – a görögök mellett a bolgárokat, szerbeket (vagy e kettőt együtt mint „szlávokat”), valamint a románokat – szólította volna

¹ A világhálón találunk egy szegedi PhD-értekezést „A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban” címmel Balogh Ádámtól, amely a 20. századelső helyzetképét tárgyalva pillant vissza a 19. századra.

szövetségesülésre.² A tervezetések elkalandoztak: az oszmán megszállás teljes, szükségképp továbbra is a nyugat által támogatott kiszorításával akár az egykori birodalom területi visszaállításáig, természetesen Konstantinápoly központtal. A görög hazafiak az összefogást általában görög primátus mellett gondolták el. A szlávssággal történő szembeforduláshoz vezető töréspontok hitelesebb érzékelése érdekében fontos, hogy magunk előtt lássuk ezt a korai összefogás-paradigmát is.

Konkrétabb elképzelések az 1850-es évekre körvonalazódtak – olyan programadó, francia kiadásban vagy nemzeti nyelven megjelenő munkákban tetet öltve, mint N. T. Vulgarisz „L’Orient chrétien et l’Europe” (Párizs, 1853), N. Szaripolosz „Pro Graecia” (Athén, 1853), Sz. Zampeliosz „Bizánci tanulmányok” (1857), I. Philimon „A görög felkelés története” (1859) című művek. A balkáni szlávssággal épp csak rokonszenvező politikusi vagy tudós megnyilatkozások, persze, már korábban is datálódhattak, de az ellenkezőjére is voltak példák. Ugyanabban az időszakban a krími háború erővonalai mindinkább zavart okoztak. Az Oszmán Birodalom elleni orosz hadüzenet és támadás pillanatában – a remélt orosz győzelem esetén – felcsillantak a remények a Balkán újjárendezése irányában, amitől a görögök régi jogaik érvényesítését várták. Az új Görögország tulajdonképp szövetségesként tekintett arra az Oroszországra, amely a görög szabadságharcot annak idején hathatósan és sokoldalúan támogatta, emellett a balkáni ortodoxia védelmét Nagy Katalin óta a kezébe vette és védhatalmi szerepkörben gyakorolta az oszmán elnyomással szemben. De hozzátartozott ehhez a „védettség” tudata a katolikus nyugat „latinizmusából”, „papizmusából” a „hellenizmusra” leselkedő ártalommal szemben is. Az oszmánok mellett felsorakozó nyugati hatalmak oroszellenes propagandája egyrészt Oroszország balkáni térnyerésének megghiúsítására, másfelől a görög közvélemény orosz ellenes áthangolására törekedett, főképp a kezdetől eminensen görögbarát brit Balkán-politika, ezen belül is a George Canning-örökség. E fordulat során jelent meg az „orosz-szláv”, illetve „pánszláv” fenyegetés képzele: a Görögországgal szemben esetlegesen

² Az albánok nem kaptak volna kiemelt szerepet mindebben.

a balkáni szlávtságot előtérbe helyező orosz pártfogás értelmében.³ Az ellenségkép a továbbiakban átítatódott azzal a despota uralom alatt álló, barbár Oroszország-képpel, amely Nyugat-Európában gyökeresedett meg (különböző útleírások vagy például egy Nagy Péter „végrendeletének” beállított, rejtélyes kézirat nyomán, amely az orosz hatalom eljövendő terjeszkedését körvonalazta, és elemi fenyegetésként hatott a „civilizált világra” nézve). A „civilizált világ” az 1831-es lengyel felkelés leverését is e egyben értelmezte.

*

Élre állította a kérdést a bolgár ortodoxok függetlenedési törekvése a konstantinápolyi ökumenikus patriarchátussal szemben, ami 1860 körül egyre nyilvánvalóbbá vált, és elsöpörte a szlavofil hellenizmus maradékát is. Maga a „pánszláv” kategória voltaképp ezidőtájt gyökeresedett meg a helyzetelemzések és vitairatok fogalomkészletében az „orosz” fenyegetettség a balkán-szláv dimenzióra kiterjesztve. A bolgár-ortodox kiszakadási törekvés gyümölcse 1870-re érett be, mikor is szultáni rendelettel létrejöhett az önálló bolgár exarchátus azon hódoltság régiókban, ahol a hívek legalább kétharmada késznek mutatkozott az új bolgár egyházhoz való csatlakozásra. Görögország ezt a szűk határain kívül – bolgár etnikai többségű környezetben, a történelmi Makedónia és Thrákia térségeiben – élő nemzettestvérei arcucsapásaként élte meg. Ekkor hatalmasodik el az orosz- és egyben mindinkább bolgárellenes élű szlavofóbia. Az ettől fűtött irodalom prototípusa V. Gavrilidisz a szultáni parancs előszelében született vitairata,⁴ amely görög viszonylatban leszámol Oroszországgal (minden korábbi pozitív cselekedetét is beleértve) és a „kiszolgálójává vedlett” bolgársággal.

A kész helyzet elé állított makedóniai kisebbségek és helyi szórványok – a görögök mellett szerbek, románok – természetesen ellenálltak a bolgár előjelű központosításnak. Megindult a versenyfutás a saját vallási központok által támogatott vallási-kulturális önszervező-

³ A. Hrűszovergisz: *'A hellén forradalom'*, 1853; K. Dosziosz: *'Hellénizmus és russizmus'*, 1854.

⁴ „Görögország és a pánszlávizmus” (1869).

dés, iskolaállítás terén. Fél szemmel azonban valamennyien a haldokló oszmán uralom utáni jövendő politikai vagy akár területi részesedését keresték a küzdelem során. Az eszkalálódás döntő forrása 1877/78-as újabb orosz-török háború oszmán vereségét követő átrendeződés lett. Ennek következtében Görögország megkapta Thesszáliát, a bolgár exarchátus szűkebb, központi területiségével pedig, ugyan még a Porta alá rendelve, de orosz védettség mellett, létrejöhett az új Bulgária, amely a bolgár etnikai többségével különleges övezetté avatott „Kelet-Ruméliát” („Felső-Trákia”) az ott kiéleződő zavargásokat kihasználva 1885-ben annektálta. A meginduló bolgár asszimilációs politika is gondoskodott gyúnyagról a gyűlölködő görög sajtó és a vitairat-dömping számára. Még szélesebb medret vájt a sérelmi diskurzus a 90-es évektől macedón viszonylatban kibontakozó „macedo-bolgár” fegyveres erőszakcselekmények nyomán, amelyre görög és szerb gerillaegységek adtak választ. A „macedónkérdés” került a századforduló balkáni válságának súlypontjába, amely két regionális konfliktuson keresztül torkollott a világháborúba (bár az 1912/13 két balkáni háború Görögország számára területi nyereséggel járt a dél-macedón régiót illetően). A törekvések addigi sikertelensége odáig fokozta a görögök elkeseredettségét, hogy már inkább a Macedónia feletti oszmán uralom fennmaradását kívánták, mint elfogadták volna a versengő nemzeti felek közötti további felszabdalást.

*

Macedónia 1913-ban tulajdonképp felosztásra került Görögország és Szerbia között; utóbbi a maga részét vitte tovább a világháború végén a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba. Bulgária a háborús időszakok revíziós behatolásaival tartotta ébren a görögség szláv-fóbiáját, majd a két világháború közötti időszakban nyugalom volt, már csak a bolsevista fordulatával elszigetelődött orosz állam szünetelő balkáni aktivitása okán is. Újraéleződött a helyzet azonban a második világháború balkáni eseményei során. Az addig jelentéktelen szerepet vivő görög kommunisták, moszkvai ihletésű, népfrontos „nemzeti felszabadító” mozgalmukkal (EAM) az 1941-ben behatoló németekkel szembeni ellenállás vezető erejévé váltak, és – a közeledő szövetségesek, főképp Nagy-Britannia

heves nemtetszésére – a háború utáni távlatokra cselekvőképes politikai dinamikára tettek szert. A rivális republikánus gerillák 1943/44-ben a németekkel való kollaborációt választották ellenükben, és fegyvereket fordítottak velük szembe. A görög jobb- és baloldali szembenállás a háború után többéves polgárháborúban folytatódott, melynek során a baloldali gerillákat a még Moszkva-barát titói Jugoszlávia támogatta. Jobboldalon a szembenállás nemzeti színezetet öltött a szovjet, illetőleg – az EAM jugoszláv és bolgár irányú együttműködését nemzetárulásnak bélyegezve – a balkáni szláv fenyegetéssel szemben. A német kollaborációt is ezzel magyarázták.

A macedónkérdés titói megoldása a Szerbiához került terület tagköztársasági státuszával a háború befejezése után is új félelmeket ébresztett a görög-macedón térség nyugalma és Tito esetleges terjeszkedési próbálkozásait illetően. A pánszláv ellenségkép a szlavokommunista fenyegetettség-képzet jegyében módosult. Annál inkább, mert a görög kommunisták a maguk „proletár internacionalista” szemlélete jegyében már az első világháború után egy független és egyesített Macedónia létrehívását propagálták. Az egykori cári és az új szovjet hatalom között a görög jobboldal szemében hiánytalan volt a folytonosság; a kommunisták Moszkva ügynökeinek számítottak. Újabb keletű mozgolódásuk szolgált fő ürüggyül a katonai diktatúra bevezetésére 1967-ben. A diktatúra évei után felsorakozó új baloldalnak sikerült átfordítania a polgárháborúra vonatkozó narratívát az angol-amerikai érdekszféra ellen. Ebben segített a hirtelen jelentkező ciprusi válság. A központi ellenségkép szerepét átvehette Törökország. A szlavofóbia újabb megnyilatkozása a szuverén Macedónia névhasználatának görög elutasításában érhető tetten.⁵

Komáromi Sándor

RESUME

Attila Papp Z. – Zsombor Csata **Hungarian PhD Candidates beyond the Border of Hungary: International Context and Particular Characteristics in the Carpathian Basin**

The study is dealing with the results of a descriptive sociological survey (ARANYMET-SZÉS 2013) about Hungarian PhD students and candidates who have their permanent residence outside of Hungary's borders (Romania, Slovakia, Serbia and the Ukraine). Reflecting on similar international data, the article presents the socio-demographic situation, school background and prospective career expectations of PhD candidates. It draws a comprehensive picture on the motivation of school choice, satisfaction with the training and points out some of the structural deficiencies of the PhD programs.

Tünde Székely – Botond Dániel – Botond Talpas **Carrier-path Analysis of Ethnic Hungarian PhD Students from Transylvania**

The analysis is based on the online survey ARANYMETSZÉS 2013 with special focus on the ethnic Hungarian doctoral students from Romania. At the beginning we had no exact information regarding the potential informants' number and place of their studies, however, after the analyses of official databases we estimated their number around 1300, and dominantly studying in Romania and Hungary. Compared to the expectations, our survey was filled out by only 160 PhD students and doctoral candidates. The main research findings were the followings: women are overrepresented in the survey (2/3 of the informants); the average age is 31,6, informants are mostly single (40%), 1/3 of them are married, 30% has children. 30% of the participating students is a second generation intellectual. 40% of the respondents had participated in mobility programs during their studies. 60% is working besides studying: the most popular workplaces were higher education institutes (44%), private enterprises (20%), and public institutions (20%).

Tünde Morvai **Report on the Hungarian PhD Students in Slovakia**

In our online survey entitled ARANYMETSZÉS 2013 – among the participating PhD students from four neighbouring states of Hungary – 98 Hungarian PhD students and PhD candidates took part from Slovakia. Through the informants' life path we could analyse the social background, the degree of satisfaction regarding the doctoral programmes, labour market positions, further carrier expectations and the inclination to

⁵ A macedónkérdéshez lásd még Zsebők Csaba alábbi műveit: A macedónkérdés 1878-tól az első világháború végéig és a macedón nemzet kialakulásának kezdetei. *Kisebbségkutatás* 2001/4; Macedónkérdés a XX. Században. *Kisebbségkutatás* 2002/1.